

4416.

1284.

Põllomees

ehk

hea nõu

põllo-ussi ärrakautamisest,
kündmisest, äästamisest, külwamisest, seemne
rehhe-teggust ja mõnda muud armsa ma-rahwale.

Kül tunneb rõmo põllomees,
kui temma udißt kuulda saab:
Ja kui taal wigga põllo sees,
Siis ennast wägga kurwastab;
Ta nõuab, katsub järke siis,
Mis pahhem ehk mis parrem wiis.

C. W. Frenndlich.

Kurresfäre linnas,
trükkitud Ch. Asfafrey kullu ja kirjadega.

1864.

111
Föllomeres

den von

1284

Antiquar. Institut
Bibliothek des Königl. Museums

1884

Põllomees

ehk

hea nõu

põllo-usi ärrakautamisest,
kündmisest, äästamisest, külwamisest, seemne
rehhe-teggust ja mõnda muud armsa ma-rahwale.

— — — — —

Kül tunneb rõmo põllomees,
Kui temma udist kuulda saab:
Ja kui taal wigga põllo sees,
Siis ennast wägga kurwastab;
Ta nõuab, katsub järke siis,
Mis pabhem ehk mis parrem wiis.

C. W. Freundlich.

Kurresare linnas,

trükkitud Ch. Nisafrey kullu ja firjadega.

—
1 8 6 4.

1864

Journal

1864

von

der

Von der Censur gestattet.

Dorpat den 15. Januar 1864.

Nr. 3.

7284

1	.....	1
2	.....	2
3	.....	3
4	.....	4
5	.....	5
6	.....	6
7	.....	7
8	.....	8
9	.....	9
10	.....	10
11	.....	11
12	.....	12
13	.....	13
14	.....	14
15	.....	15
16	.....	16
17	.....	17
18	.....	18
19	.....	19
20	.....	20
21	.....	21
22	.....	22

Juliusse

pu: ma pidamisese nõuandmisese

Kogudusese Saremaal.

Juhhataja.

Nr.	Lehekülg.
1. Põllo = ussi ärratutamiseft.....	7
2. Kuggi = seemne lastmiseft	13
3. Mis asjast sündiwad põllo = ussid?	15
4. Uest karge = künnist ja selle küllist	16
5. Külmamisesega rikkutakse ka põllo	17
6. Wilja sisse = wäddamiseft	18
7. Kuggi = seemne rehhe = teggust.	20
8. Küiw külli = aeg	21
9. Wahhe = künnist	22
10. Kurristi eht wee = neelmise augud	22
11. Kessa = põllo jubba süggisel künda	23
12. Odra = põllust ja umbrohust	24
13. Odra = seemnest ja linnassist	26
14. Kartuhwliid tewad lahja põllomaad heaks ...	27
15. Suurdest kiwwidest põllo sees	27
16. Kartuhwliteft	33
17. Odrad wanna kartuhwli made peäl	35
18. Teine teeb tööd ja teine panneb hinda	36
19. Kuu = wäest Ma = terra peäl	38
20. Põllomehhe laul	40
21. Ette = waatminne	42
22. Lõppo fanna	44

...
 ...
 ...
 ...
Gestõmie.

Tulge armsad põllomehed!
 Lugege ja mõttelge
 Lääbi keik need kirja-lehed,
 Ja siis isse üttelge,
 Mis te' sest siin arvate,
 Dmmaks heaks ka leiate?

Heaks nõuks siis wõtsin ette;
 Sest ma mõtlin kahjo peäle —
 Kirjutasin teie kätte,
 Et siis tulleks teie mele,
 Mis ehk mõnni weel ei teädnud,
 Ehk ka ärra unustanud.

Rüntud põld ja waud lahti,
 Romad sõwad rohko tääl,
 Siis ei sa jo ussid mahti,
 Siggida seäl põllo peäl;
 Nästud põld, oh imme puss'
 Lemma sees jo siggib us.

Kes ei külwa ühhetassa,
Et taal rinno, külli-rinnad,
Kautab siis sure ossa
Wiljad ja ka nende hinnad:
Kahjo saab siis wägga suur,
Tühjaks jääb ta wilja-kuur.

Leikab mõnni warra wilja,
Siis ta seemne ei sa hä,
Weab kuuri, põllust hilja,
Kus ta seisib wihma kä,
Siis on põhk ja willi raiskus,
Kahjo saab ta iggas paikus.

Turib leikus wägga hilja,
Panneb kimpo põllomeest,
Siis ei olle jälle nalja,
Willi kukkub wälja seest:
Mõttele sest, mo armas Jaak!
Wähheteks saab so wilja saak!

Ärratusseks pannin kirja
Mõnda, mis sest arro sain,
Laidab mõnni, rägib kurja,
Mis ma selle wasto woin:
Head sowin süddamest
Teile, nüüd ja iggawest!

Muhho sares,
Mihkli-kuu 3mal päwal 1863.

1. Põllo-ussifst.

Armsad põllomehed! Ma lodan, et kui minna põllo-ussi ärrakautamisest ja muust põllo-tööst teile midagi rähin, siis mõnni teie seast ennast rõmustab ja järrele katsub.

Meie teif, kes põllo harrime, olgo usso eht ello-seisus, mis tahhab: Olgo se, kes mitto wacka mahha külwab, kui ka se, kes agga mõnned karnit-fed külwab, tahhame ja sowime head leikust, et olleks ennestele süa ja ka teistele anda; sest leib on jo se, mis innimesse ihho ülles peab. Sa kui Zummal meie kätte-tööd õnnistab, siis on meie südda rõmus: agga kui us jubba süggisel orrast ärra sööb, kus jääb siis meie lotus? Kui suur on meie murre, et teif tö ja waew on tühja läinud ja peame wahhest teist ja kolmat korda, ühte ja seddasamma põldo külwama, kus on siis ennam meie kasso lotus? Kõil on ni mõnni põllomees mõttelnud ja mõtleb ka praego weel, kuidas ja kust se tulleb, et us saggedaste mõnne põllul ennam, mõnnel wähhem orrast ärra sööb ja mõnnel kog-

goni mitte ei sõ? Ja se mõtleb veel enam, kes sure kulluga, kallid Sakfama jahhad ehk adrad ommale murretsenud, et põllo mulda hästi sullaks tehha; agga keik ei aita!

Sõnnik saab põllo peäle wäetud, kohhe märjalt jisse kuintud, ärra äästatud ja mõnnes kohhas ka rullitud, et sõnniko rammust, tule ja päwa paiste läbbi, ühtegi ärra ei hingaks ehk wähheneks; agga kahjo sünnib ikka. Tööd on kül tehtud, agga kasso ei olle sest ja se wäime sanna on siis ikka: „Se on Jummal wits!“

Agga Jummal, kes wägga helbe ja armulinnu on, on onumeti omma sanna sees ütelnud, et „keigil ma ilma päiwil ei pea lõppema, ei semen-damine egga leikus,“ kuidas wõib Lemma sanna walleks minna? Lemma on paljas helbus ja ärratub inimnest, kuidas temma ennast peab kahjo eest hoidma. Kui meie põllule aeda ümber ei te, ehk karjale karjast jure ei panne, kas Jummal hoiab meid kahjo eest?

Waatke, sõbrad! 40 aastat ollen isse põldo harrinud ja ka nisamma kaua aega teiste harrimist tähhele pannud; agga sedda ei polle muljal olnud, et us minno põldo on rikkunud ja selle eest tänan ma süddamest Jummalat. Mis sullad talwed ja willud aead teggewad, selle wasto ei tea ükski inimesse abbi.

Se üllemin ässi uusfi ärra kautamisefeks on siis se: „Sinna ei pea kessa põldo mitte enam äästania kui kaks korda sui ajal, se on: mõnned

päwad enne külli, ja kui se woimalik, siis üks päaw pär-
rast külli.

On kessa-pöld kowade küntud, siis ei pea sedda
mitte koggoniste äästama, mis põllo sisse suurt
wigga teeb, waid peab waggudes seisma. Ja kui
rohhi põldus sureks saab, lomad tihti peäle sundima,
isfeärranis lambad ja sead. Kui lambad omma
terrawa jalla sõrradega kerget küntud, äästamatta
põldo, tihti tallawad ja mulla sisse kussewad, siis
on se hea. Lamba higgi ja kusse-hais, on wisug-
guuste ellukatte surm ja nuhtlus.

Kui ühhes majas luttikad on asjunud, mis
möda seino loddisewad, innimest maggades närriwad
ja milgi kombel ei tahha kadduda; agga kui lam-
bad 10 päwa selle maja sees sawad petud, siis ei
jä mitte ühte ainust ellama, ja keif on kaddunud.

Sellepärrast on siis parrem, kui kessa-pöld saab
hilja küntud, kui rohhi keif on tõusnud. Mulla,
liwa ja wihma maaga woib sedda tehja; agga
sauemaad, mis pea kowaks lähwad, ei falli
sedda mitte.

Tulleb sõnnik peäle wäddada, siis on se igga-
ford parrem, kui põld on äästamatta, sest siis
langeb sõnnik parreminne mulla ja waggude sisse
ja muld imneb temma wägge ennese sisse. Tulleb
wihm weel jenna peäle, siis on se weel parrem.

Kui wihma ei olle, siis woib näddalt faks odaga,
kunni wihm tulleb ja siis sõnnik sisse kända; agga
äästamatta jätta kunni mõnned päwad, enne külli.

Saab märg sõnnik kohhe sisse küntud ja ka
kohhe finni äästatud, siis on ussid kohhe seäl sees

figgimas. Küntakse nüüd Juli kuus weel üks kord ja aastakse jälle warsti kinni, siis on ussibel selle kerge mulla sees lahke ello figgineda ja neid saab siis wägga paljo. Kündä woib kül; agga mitte kinni aastada.

Nüüd mõtleb mõnni ja isseärranes nored põllomehed, kes weel suurt kahjo ei olle sanud, et kui põld aastamatta seisab, siis ärra hingab eht keif rammo tule lähhäs. Agga se põllomees, kes nenda mõtleb, ekšib isseennese wasto. Sest muld immeb sõnniko wägge allaspidbi ennese sisse, ilma et innimenne senna jure abbi tulleks. Tulleb agga wihma, siis peab ka kündma; agga mitte aastama. Seisab põld aastamatta, waggudes lahti, et päike ja tuul mulla sisse tungiwad, siis tulleb temmale rammo. Kui tuult ja päwa paistet ei olleks ja meie omma põldo kül mitto korda künnaksime ja aastaksime, mis seäl siis kaswaks? Päwa-paiste on umbest se, mis põllomaad siis figgitawaks teeb, kui põllomuld temma ees lahti on. Kattab ja mattab innimenne tedda tule ja päwa paiste eest kinni, siis ei olle se muld mitte ennam figgitaw wiljale, waid figgimatta halle ja porri, kus agga ussid ja Ma masfakad figgitwad. On põld agga keige jui läbbi omma rammo päikse ja tule käest sanud, siis kannab temma ka head wilja. Kinni aastatud ja tallamatta põllo sees figgib us nenda, kui tõi kärna al. Seisab põld agga waggudes lahti, siis ei olle ussil figgimist, sest waggude wahhed, mis tule ja päikesse ees lahti seiswad, pannewad temma liikumist kinni. Ja kui us ka pärrast

küllil, põllo sisse alles sünnib, siis tulled jubba külm ehk willo aeg ja tappab tedda ärra. Sest mulla sisse on Jummal tedda liblika läbbi lonud, ja seal peab temma ka ellama; agga inimenne ei pea mitte temma assumissole abbits ollema, isseennese nuhtlusseks, waid tedda wähhendamata.

Moistlik ja holas põllomees jääb, sedda lugedes mõtlema ja katsub järrele. Kui mitte keit omma põldo korraga, siis ommeti üks wähhikenne ossa ommast põllust, mõtteldez: „Kas se peaks nenda ollema?“

Ka se on tõssi, et se ruggi willi, mis 1. Augusti kuu päwal saab kültwatud, mitte ni terraw ei olle wilja andma, kui se, mis 10mal ehk 12mal kuu päwal saab kültwatud. Ja kui ka wahhest õlgi rohkem saab, on willi kergem. Sedda peawat need põllomehed isse tõeks tunnistama, kes sedda on tähhele pannud ja teadwad mis tühm ehk terraw willi tähhendab.

Surem hulk arwatwad, et kui lomad põldo enne külli tallawad, siis põld raske on külli ajal künda, mis inimest ja loma seal jures enam peab waetwama, ja seeme ei pea ka ühhetassane ollema. Sedda woib agga se ütelda, kes ei wiitsi tööd teha. Eks karge ja sõdimaad ka ei künta? Kui põld on enne alt sullaks küntud ja külli ajal jälle hästi tihhedaste küntakse, siis sawad terrawad ägge pulgad, — kui need rauast on — mulda küll penikesseks purruma, et orras woib ühhetassane tõusta ja kaswada.

On pöld hilja, Juli kuns, kütud ja kerge, ehk on wägga märg aeg, et ei sa kända, siis woiw ärra aastatud põllo peäle ruggid külwada ja kahhele korrale (risti) ülle aastada ja willi kasvab hea, kui hea aeg juhtub; sest wilja juur ei olle süggawat.

Ussid ei olle mitte üffi, kes orrast ärra sõwad, waid sea-teggud aitawad ka; agga need wiimsed ei olle ni pahhad, kui ussid. Us hakkab siis jubba sõma, kui ruggi alles iddaneb ja orras noor ja orn on; agga sea-teggud sõwad orrast mulla peält, kui jännesed, ja jätwad orrase tüakad järrele, mis pehme ajaga jälle kasvawad. Pardid sõwad neid, kui kätte sawad, hea melega; agga sea-teggud ei tulle päwa ajal wälja, waid ösel, kui pardid magawad. Sea-teggud siggawad nendasammuti, kui ussid, kinni aastatud põldus.

Et ni mõnni jedda arro tähhele ei panne, waid rägib pilkades selle wasto, kui temma ka jubba mitto korda kahjo on sanud; agga kellel on sest hädda. — Muist tahtwad wannemattest pärritud, muist woõrama wiisi järrele omma põldo harrida ja kündwad ja aastawad, et pea wallutab; agga ei sa sest ommeti parremat. Se on ja jääb tõeks: Ruggipöld ei pea keige sui läbbi mitte wägga kerge ollema, mis kahjo teeb. Sülli aegas saab temma kül künni ja aastamisje läbbi ni sullaks, kui parrajalt tarwis on. Ma ei ütle mitte, et ei olle tarwis kända. Süunid peawad ikka ommas kohhas ollema; agga aastamisjega peab ka ette watama.

Ma sotwin ka, et mitto kulla ommad weiksid, hõbbusid, sead ja lambad mõnned päwad ja nädalid enne kulli, minno põllo peäle sadaksid, et lomad keik põllo mulda hästi ärra tallaksid ja wirtsaksid; agga, kes on ni hea? Mõnni, jubba wanna põllomees, kui temma Juli kuus omma põldo on kinnud ja kohhe ärra aastanud, ei tahha taewa allust lindogi omma põllo peäle lasta, weel wähhem ühte suremat loma, ja telgib ommad põllo mulgüd ja wärrawad nenda finni, kui olleks põld jubba külwatud, ja saab pärrast otsatuma kahjo! Kaswab kessapõllo sees rohto, siis ei olle kahjo karta. On põld rohhust tühhi ja must, siis ei olle põld terve, sest ussid ja sea-teggud söwad rohto ärra. Mõnni kord on uhhaka jurika külges, suur hulk ussifid immemas, niis eht mõnni põllomees on tähhele pannud.

2. Nuggiseemne Fastmisfest.

Mastal 1843, Augusti kuu Smal päwal, läksin omma põldo külwama ja kui umbest põllo peäle astusin, tundsin jalla al, eddasi astudes, keik põldo pehmet kui saepurro ollewad, mis jalge al waus. Kui järrele waatsin, siis olli keik se põld — 3 wakkamad — paljas ussid, kus agga wähhem mulda nähha olli, keik olli lihha. Et ma senna ei külwanud, on isfeenneest moista. Ma wiisin semet kajo, kallasin rehhe parrandale mahha, ajasin laiale, wõtsin räime-kalla soolwet, pannin wet hulka ja

pisutasin lehtse luaga sedda weega seggatud soolwet wilja peäle, ajasin wilja seggaminne ja pisutasin jälle, et willi niiskeks sai. Sedda niistatud wilja wisin nüüd jälle põllo peäle ja kültwasi mahha; agga Jummal tännatud! usfid ei pudunud siis ka mitte, waid orras tõusis ja kaswis hästi, ilma kahjuta. Need usfid, mis liinud ei jõudnud ärra süa, surrid nalga. Enne ja pärrast, ei olle minna ni paljo mitte ühhes koos näinud, et neid kül igga aasta, ennam ehk wähhem, itka põldus on; agga neid olli wägga paljo!

Kui orras on tõusnud ja mustad plekkid sisse sündiwad, mis usfi töö on, siis woib kange wenne-tubbaka=wee ehk sebi=leelsega ümber selle musta plekki orraste seest läbbi, kui kõije rind kallata, nenda, et rind täis saab ja wahhet wahhele ei jä. Selle ringi ehk piri=aja seest ei tulle usfid wälja, waid surrewad sennasamma paika.

Saue ja rihwa=made sees, ei sa igga kord kohhe arro, kas usfi wigga, ehk kas põllo muld korre ja wägga kuiw olnud, mis pärrast, kui märga tulleb, jälle siis tõuseb. Agga mulla ja liwamade seest tõuseb orras kohhe, ühhe tasfaset, kui põld mitte wägga kuiw ei olle. Usfi tee kohhad, mulla=ma sees, tõuswad suggo hiljeminne.

Kül woib ni mõnda weel olla, mis minna ei tea; agga kui keik põllomehhed, iggaüks ommalt poolt mõnda järrele katsuksid, ja mis hea leidwad, ka teistele teada annaksid, siis saaksime paljo kauge=male selle tundmisje polest. Keik õnneandjad ja usfi rikkujad kautaksid wina ja leiba, ja peaksid

kui muud innimesed, tööd tekkema; agga nüüd saab ni mõnni hulkaja ja solapuhhaja omma tühja tempude eest omma pallukest. Sest kui us ka umbest isse seisma jääb, siis on tempudeteggia võitnud. Tempude teggiaid on palju; agga nende sisse uskujaid, weel palju ennam!

3. Mis asiast sündiwad põllo- usfid?

Sedda ei woi innimenne kül surest omma silmaga nähha; agga mõistus annab sedda selgeminne ärra arwata et põllo-usfid neist piisukeisist walgist liblikatetest sündiwad, mis suisel ajal mõnnikord rohkeste on nähha. Kui need nenda ülles ja mahha sõlutowad ja ebdasi lendiwad, siis tipsawad kord wasto maad ja tõusiwad kohhe jälle ülles, lendiwad jälle ebdasi ja tewad nendasammoti pätwad läbbi. Igga-kord agga, kui mahha lastiwad, pannewad munna-kest Ma peäle mahha. Et liblikad nüüd maad ja merred läbbi lendiwad, siis juhtuwad ka põllo peäle, mis nemmad hea melega ülles otsiwad, et omma suggo lobusse seädust möda, üllespidada. Kus põld on tassafeks äästatud, seäl pannewad munna-keisi otse mulla peäle mahha, kus tule-õhk ja õhtune kaste tedda mulla sisse sunnib kus temma mõnne aja pärrast kui usfikenne, ellab ja ligub. On põld agga äästamatta, kui liblikad tulsetwad, siis ei lasse nemmad ennast mitte waggude

siise, waid waggude arja peäle, kus muld kuitu on, ja seal kuitatab päwa pallawus munnakest jaggedaste ärra, et temmast ennam ello-lomane ja. Neist sammust usikestest, sündiwad kewwade jälle ued liblikad ja nenda wahhetawad nemmad omma ello, kuida sedda ka ommast kaapsta ajast teame, et liblikad ommad munnad kaapsta lehhe peäle pannewad ja neist mõnne päwa pärrast, usid sündiwad. Liwa ja rihtwa Ma sees ei siggi usid mitte ni paljo, kui mullama sees; sest et liiw ja rihtw kuitu ja päwast pallaw on, mis liblika munnakest ärrakuitatab, kui põld waul on.

Se on keigil targema rahwal teada, et liblikad usidest ja usid liblikatdest sawad ümber mudetud. Mulla-purrust, liwa-ütwast ehk fauest ei woi usi-kenne sündida, waid agga sel kombel, kui üllewal sai rägitud.

—

4. Nest karge-künnist ja selle küllist.

Kui kairu-mättad, pu-prüggi ja laastud, kellel neid sada on — kaunist paksule, karge Ma peäle — kui sõnnik, laiale lautakse ja kui se keit chea kuitu on, siis woib üks nädal enne külli tule peält tuld külge panna, et keit ädra põlleb. Selle tullega põlleb ja haudub ka Ma pind abrafs, mistaks ehk tuhhaaga walgeta. Tullewad niind ruggid külwada, siis külwatakse seeme selle tuhha siise ja küntakse adra-ninnaga tihhedaste Ma läbbi, mis enmast

paar tolli süggawaste, kergeste lahti annab. On künd walmis, siis äästakse raud-äggedega ristti ja poigiti ülle, ja nenda on siis põld walmis, orras tõuseb ja Ma kannab rohkeste wilja. Teisel aastal, pärrast leikust, annab se põld ilma sure waetwata, süggawaste künda. Muud karge-küнди ei olle tarwis. Saab Ma põlletud, olgo ka wanna põllo-ma, ja pärrast sedda enne külli süggawaste küntud, siis ei tulle sest ühtegi kasso. On põld agga küntud ja waggude peäle põlletud, siis woib enne külli agga äästada ja siis peäle külwada, et seeme põllend mulla ja tuhha sisse saab, siis annab põld head wilja; 12 ehk 13 seemne.

---

5. Külwamisega rikkutakse ka põldo.

Et külwamisega põld saab rikkutud, on tõssi. Üksi agga üks tähhelepannematta põllomees ei tea ehk ei pea sest ühtegi, waid kui põld agga saab külwatud. Ommeti, mis kahjo on, se on kahjo.

Kui meie süggisel ruggi orrast ja kewwadel sui-wilja orrast tähhele panneme, siis näme mitmes kohtas, et põld on kül külwetud; agga kuidas wiisi? Teise küllirinna äre peäl on kahhefordne seeme, teise äre peäl on agga, kui koggematta, mõnned ümwad langenud, ja nenda on keik temma põld, kui merre-laened, täis külwetud, mis Ma-tele peäle: „rinno-küllits“ kutsutakse. Kui nisuggune willi

nüüd kastrwab, siis küpsseb se tihhem küllirinna äär enne ja se arwem hiljeminne. Kui se arwem esmalt küpskeb saab, siis on tihhem jubba wälja kufkunud. Saab se arwem tihhemaga ühtlasse ärra leigatud, siis kuitwab arwein kõrre otja pea sisse finni ja ei tulle pühhust wälja ja mis wälja tulleb, lähheb tulates ända; sest ta sai torelt leigatud. Kes woib sedda kahjo arwata, kui keik pöld ülleüldes nenda sandiste olli külwatud.

Olgo nüüd wilja suggo, mis tahhab siis on se ka ikka üks pea-ässäi põllo tö jures, et külwaminne ühhetasjane saab ollema, ja nenda saab siis ka wilja saak rohkem ollema. Issegi wannad põllomehed ja perre isjad külwawad rinno ja ei panne tähhelegi, et nende põllud teiste wahhel öige häbbiks wälja näitwad. Temma omma juur kahjo on weel arwamatta.

6. Wilja sissewäddamisest.

Wilja sissewäddamisese jures peab põllomees terraw ollema kui temma tahhab, et rehhi peab wilja wälja andma. Holimatta törähwa läbbi, tulleb saggedaste näggematta suur kahjo, kui nemmad kuitwa wiljaga ettewaatlikkud ei olle. Koorma teggo jures, wilja kätte andes, rabbab mönni, kas nõrga rammo ehk holimatta mele läbbi, seälsammaš paikas wilja wihho seest wälja, kui wihhud nenda koorma peäle jatwad wišfatud, et ladwad allaspiddi

ja tüüd üllespidi satvad ollema. Sest siis kukub teige parrem ja jämmedam, koorma wasto rabba- des, wälja, tühhi wiht saab rehje widud ja nenda on rehhepaw warras. Se ei olle nüüd muud kui paljas rummalus kui inimenne ei oßka wilja kotto hoida, mis Zummal on lastnud kaswada. Olgo omma ehk woõra leib, siis ei pea inimenne sedda mitte jalge alla tallama, ärra raiskama, ärra pil- lama ehk kuidagi wiisi kõrwale saatma. Ja kui inimenne sedda ka sallajas teeb, arwates, et kegi tedda ei nä, siis näab Zummal sedda ommeti, ja Temma ei lasse ennast mitte pilkada, waid wõttab teises kohtas jälle mitme wõrra taggasi, ni hästi leiba kui rahha, mis inimenne ehk sure waetwaga olli teninud, temma enne tehtud patto pärrast. Oh! millal tulleb se aeg, et inimessesed õppiwad ärra tundma, mis hea ehk mis kurri on.

Kui mõnni ütleb: „Ah! seal on jo kül!“ siis mõtle sinna, armas luggeja, mis pühha kirri ütleb: „Keik sedda, mis teie tahhate, et teised teile peawad teggema, sedda tehke teie ka neile.“ Sa tahhad head teise käest, siis te sinna ka teisele head, iggas asjas, kus sinna ial ellad ja ligud, ja siis aitab sind se, kes sind on lonud, kui sinna Temma sannad pead.

Meie kalso rahwas ei tahha sedda isse kül mitte töeks anda, et nemmad põllo-tööd öiete ei mõista ja sellepärrast surest ei holi, ja se on om- meti töösi! Head päwa-palka tahhab temma kül, agga head ja holast tööd ei tahha temma ennam

tehha. Tööd tehhes on pääto wägga piff ja rahha
 ifka kasfin, et se nüüd kül jubba rohke on.
 Üttelge isse ja möttelge järrele, kui paljo on
 iteie seas neid, kes ilma juhhatamatta öiete oskawad
 sõnnikud lautada, et sellega woib rahhul olla. Se
 tö saab kül igga aasta tehtud, agga tehakse nenda
 kuidu juhtub, mitte nenda, kuidas se peaks ollema,
 et sõnnik ühhetasfane põllo peäle saab ja põld siis
 ühhetasfast wilja kannab. Perremees ei watagi
 järrele, kuidas lapsed sedda teinud. Nendasammuti
 on ka põllo-kündminne, et agga walmiss saab! Ja
 nenda on keik tallo rahwa tööd. Aggarust, holi-
 mist, kartwa peälsfest asjast ei tea surem hulk ühtegi,
 olgo isse omma ehk woõra tö jures. Se fanna:
 „Kül Jummalal on aega, kui perremehhel agga
 leiba on,“ kinnitab ni mõnne kerge meelise jüd-
 dant; kes nenda mötleb ja nenda ka teeb, sedda
 kutsutakse, emma kele peäl: „päwa pettajaks“.

7. Nuggi seemne reheteggust.

Saggedaste rikkub põllomees omma põldo sandi
 seemnega, mis mitte ei iddane, sest et seeme rehhe
 jures sai ärra rikkutud. Seemne wilja woib kül
 ülle arro küttiga rikkuda, agga nendasamma woib
 ka parraja küttiga seddasamma tehha!

Kui rehhe=tubba wägga tihe on, et ei seindest
 egga laest mitte hauru pelta wälja ei tulle ja
 wilja omma arro ülles on pandud, rehhi tugge-

waaste kootud, ukseid finni hoitud, siis niistub keige-
kuiwem willi esimesse kütli ajal märjaks ja se
tulline, agga märg haur, kedabki wilja kui kewas
katlas, et se ennam ei iddane ja on kui wee sees
kedetud; olgo wilja suggo, mis tahhab. Dmmeti
on ruggi willi keige ornem.

Kes head semet tahhab sada, se peab selle
peale waatma, et esimesse kütli märg haur kohhe
wälja lähhäb. Kui rehhe laggi wägga tihhe on,
siis woib agga siit ja seält lae wahhelt nattukenne
samblad ärra wotta et haur wälja saab ja pärrast,
kui rehhi kuitwas, jälle finni panna, siis saab head
semet. Ka peab seemne willi leikuse ajal, öige
küpsse ollema, ja leikuse ajal keige wimakse leigatud
sama. Sest kui seemne rehhed sawad tehtud, et
sest warssi semet jälle peab sama, siis on wilja-
kõrs alles närtsimatta ja pool tores ja nenda
annab se kõrs palju hauru!

S. Kuitw külliaeg.

Kui agga wähhe kuitw aeg on, siis on sauemaad
ikka weel kuitwemad, kui mulla ja litwamaad.
Sauema sees iddaneb ruggi seeme kül ka, agga
idded kuitwatwad kergeste ärra ja orras ei sa
tõusma. Rihwama sees kuitwab seeme ka ärra kui
kuitw aeg on, agga sedda woib ülle rullida, mis
põldo tihhemaks teeb.

9. Wahhe künnist.

Wahhe = künd on agga siis hea, kui kessapöld olli warra küntud, et lomad tedda wägga kötwaks tallanud ja rohhi woimust wöttab. Saab kessa agga hilja küntud ja sönniko siise kündminne weel hiljem olnud, siis kuitwab pöld, wahhekünni läbbi, ennam ärra, et orras pärrast ennam ei tõuse. Need ütewad, mis süggatwadse langewad, tõuswad üksi, ja need, mis mullapindas, iddanewad ka; agga kuitwawad kohhe jälle ärra, ja nenda jääb orras arrukenne. Sellepärrast ei olle iggakord mitte ussi wigga, kui orras on artw, waid kuitwa wigga. Sönniko teed tunnistawad sedda ka kui need mitte kohhe ei sa ülles küntud, kui pöld alles tümma on. On teed ärrakuitwanud ja sawad siis ülles küntud, siis jätwad need kohhad korreks ja orras ei tõuse.

Se feige parrem aeg, wahhe = kündi künda on ennamiste enne 14. Juli kuu päwa, ehk üks nädal enne külli. Mu teine aeg ei olle nenda hea, agga äästaminne jääb ifka nenda, kuida ülleweel sai nimmetud, üks päaw enne külli.

10. Kurristi ehk wee = neelmisse augud.

Pölloma nõggudes kohtades, kus wessi kewwade kawa peäl seisab, mis läbbi ruggi ehk nisjo orras

mäddaneb, on hea, kui põllo äre, ehk ka kesket põldo keige maddalama Ma kohta auk saab kaewetud, mis 5 jalga peält ja kolm jalga alt, ümmarik, lai ja ni süggaw, kui Ma annab, kas 6 ehk 7 jalga. On auk walnis, siis täidetakse sedda piisufeste põllo-kirowidega äretassa täis, ja külli aegas aetakse wessi-ward selle augo sisse jooksmas. Se auk nelab talwe, kui sulla juhtub, jo kewwade sedda suurt wet ärra, enne kui keif põlloma on ülles sullanud; nenda ei te wessi orrasele kahjo.

Sesegi 1 ja 2 jalga süggaw auk nelab wet ärra kui Ma süggawamaks ei anna.

Ma ollen ommale 25 aasta eest nisuggusid kurristi augud teinud ja need neelwad praego weel wet ärra ja parreminne, kui uest.

11. Kessa-põldo jubba süggise kända.

Kas korda ollen katsunud, et süggise, kui odrad ollid leigatud, ühhe wakkama maad ülles kündsin ja ärra aastasin. Teise kewwade kündsin jälle, kui ikka, kessa ülles ja pannin, teise põlluga ühte wisi, sõnnikud peäle. Kui ma kolmandamal aastal rukkid leikasin, sain selle wakkama peält 12 wakka ja keif teine põld andis agga 1kordse seemne.

Et süggisene odra kõrre-künd hea on, sedda tean nüüd küll, agga millal annab aeg sedda iggal aastal tehha? Ma pannen sedda agga sellepärrast

seie üles, ehk on mõnel aega, lusti ja jõudo, järrele katsuda; kahjo ei ja temma mitte!

Kas odra tü ja jurikad, ehk põllo-rohhi sedda wägge andwad, ehk teeb agga paljas süggisene kündminne ja äästaminne sedda, se on mul tead-matta. Ma ussun agga et kündminne sedda teeb; sest kui sead süggisel karduhwlimaad ehk teist põllo kohta hästi läbbi tōngutwad, se koht ruggi ajal, parrem näitab ollewad, kui teine, mis mitte tōngutud ei olle.

12. Odra-pöllust ja umbrohhust.

Sagedaste on odra põllo peäl ennam rohto, kui wilja, mis nende made sees nähha on, kus jubba Jürripäwa ajal külwatakse. Kui agga paljo rohto odra sees kasvab, siis tulles se künni läbbi. Ei mitte, kui olleks põllomees wähe ehk holimatta künnud. Põldo woib süggise kolm korda läbbi künda, se ei te tedda parremaks üksi, kui se agga õigel ajal ei olle tehtud.

Kes rohhus odra seest, tahhab lahti sada, se peab omma kõrre-põldo süggise warrakult kündma ja jubba Augusti kuu wimiste päwade sees peäle hakkama, esimesse korrale kündma, kui kuito aeg on, et rohho juur närtsib ja kuitwab.

On kõrrepõld nimmetud ajal küntud, siis on hea, kui ta, paar nädald aega äästamatta lahti seisab, et rohho juur ja taimed ärra kuitwab. Barrast sedda aega woib äästada ja teist korda

künda, et põld hästi sullaks saab, ja jälle äästa-
matta jätta, kus weel jured ja karge tükkid, mis
mulla sees wärsked seisid, ka ärra kuitawad ja
siis woib põldo finni äästada. Künd peab sügga-
waste ollema, agga mitte üle 6 tolli, et lahja
muld alt ülles tulleb. Kus maddal Ma on, se
kelab isjegi wägga süggawat kündi.

Kewwade on siis meie mais keige parrem aeg
külwada, kui nähha et Ma põhhi sojaks lööb,
kui rohho seemned, kui linna-puud ehk luud, idda-
newad ja rohho jured hakkawad haljendama. Kui
odrad on külwetud ja sisse küntud, siis peab põld
paar päiwi ehk ommeti üks päaw äästamatta jäma,
et keik rohhi, mis iddanenud, ahha tule käes
närtsib ja kuitwab, se ei te odrale kahjo, agga
kautab rohto.

Odrad ümber lüa, teeb neid arwaks, agga
odra põldo taks ehk ennam korda äästada on
parrem kui sõnnik, kui jõud sedda agga annab.
Ja se on seäl jures weel parrem kui äggedel raud-
pulgad sees on, mis mullast parreminne läbbi käi-
wad, rohho-juurt ülles ehk katti kiskuwad ja mulla
kortrad penemaks teggewad, siis woib põldo pärrast
mitto korda äästamist, üle rullida, et muld peält
tihheks ja penikesseks saab. On märg aeg ja saue-
seggane Ma, siis ei tohhi sedda mitte rullida, mis
läbbi põld wägga kõrwaks lähhäb.

Keige parrem aeg äästamisjeks on 4 ehk 5
päwa pärrast külliäästamist, mis ümber lömisse
eest saab tehtud. On odral jubba sak tagga siis,

terwad raud pulgad neid paljo wiggaseks, mis ägged üles kiskuwad ja siis ärra kuituwad.

Wupulkadega ägged ei te suurt head ja ei lauta rohto, sest et need agga mulla peält ülle kohhiserwad, agga raud = pulgad kaitwad mulla seest läbbi ja mis ette tulleb se wallo saab.

Et se hea ehk parrem on, kui sui = wilja põld mitto korda saab ülle äästatud, on kül igga põllo = mees ärra näinud; sest põllo äres, kus ägged kaks ehk ennam kord on ülle läinud, willi seal tihhem ja illusam seisab, kui kerket põldo, kus ägged agga üks kord on ülle läinud.

Süggawat kündi ei olle seemne aegast tarwis, sest willi kasvab mulla pindast, waid maddalast ja tihhedast; agga enne külli ja jubba süggise on süggaw künd sellepärast parrem, et põllo muld kerwade kauem tümma seisab. Süggisene künd ei pea agga mitte märjaga küntud sama, mis läbbi muld lahteks ei ja.

13. Odra = seemnest ja linnasfist.

Kes head odra seemet tahhab sada, et keik ütwad peatwad iddanema, siis on hea, kui willi üks rehhe täis korralt saab põllo peält sisse todud ja üles pandud.

Need odrad, mis künide sisse satwad wirna pandud, kui need ka kuitwad kül on, wauwad pea kōtwaks, satwad sojaks ehk kogguni pallawaks, läh-

wad tullitama ja halletama, ilma et perremees
 jedda tahhab ehk mönni kord ka teab. Nisuggused
 odrad ei iddane keik: seeme jääb põllo peäl arru-
 tesses ja linnasjed ei anna omma jäggo öllut
 wälja. Söfegi need nabad ehk kuhilad, mis jubba
 põllo peäl halletama läinud, ei kölba seemneks egga
 linnasjes, sest seal ei iddane keik ütwad mitte
 ennam, agga muido söma tarwis ja leitwaks, aita-
 wad küllalt.

14. Kartuhwolid tewad lahja põllo- maad heaks.

Se ei olle uus asji, agga ehk onneti mõnnele
 meletulletamiseseks. Kellel lahja põllo koht juhtub,
 — kellel jedda kül ei peaks ollema — mis sönni-
 kust ja harrimisest ei tahha moista, se woiks selle
 põllo peäle 2 ehk 3 aastat järriatiko kartuhwolid
 maas piddada, siis saab se põllo koht järje peäle.
 Kui weel sönnik on alla pandud, siis on se selle
 põllule jedda parrem. Kartuhwolid ei kaswa kül
 kehwa Ma sees mitte rohkest; agga põld saab
 parremaks wiljakandjaks.

15. Suurdest kiwwidest põllo sees.

Sedda on kül igga põllomees näinud ja näeb ka
 praego weel, et üks suur osja põllomaad kiwwide

al muido seisab, mis reest nemmad teenivad ehk maksivad. Nendafammuti on künni ja aastamisega üks tulline rist ja põld ei sa fullaks kui kivitoid sees on. Kui teik kivitoid saaksid wälja kaetwetus ja kõrwale sadetud, siis olleks palju suurem tööjõud ja põld kannaks ka palju rohkem wilja; agga kelle põldus weel kivitoid on, se saab igga aasta näggematta ja arwamatta palju kahjo.

Arwako nüüd inimenne, kui temma ühhe ainsa kivitwi asemelt mõnne pöotäie wilja saab, kui palju teeb se hulga peäle wälja, ja palju ajawitust jääb kündes ja aastades taggasi, mis enam maksab, kui se willi; agga panneme aega ja wilja kokko, siis on se jubba suur middagit.

Wähhemad kivitwid, kus rammo peäle hakkab, kui need on ülles waetud, woiwad põllo äärde weretud ja kesket põldo jälle hunniko pandud ja talwel maddala kivitwi-reega, ärrawäetud sada; agga sured kivitwid, mis 10 ehk enam koormad kivitwe andwad ei sa mitte ärra weretada, kui naad terwed on, waid peawad esmalt katki põlletud sama, mis suurt waewa ei maksa. Se ettewõtminne on suurem, kui teik se töö; agga hea tahtminne peab ollema.

Mõnni põllomees teeb igga aasta uut põldo wäljalt jure ja peab ka uut aeda ümber teggema ja jättab wanna, harritud põldo, holetusse sisse, kust temma põldo küllalt saaks, kui kivitwid ärra põlletaks ja temmal ei olleks tarwis aeda teha. Suur põld on küll hea ja annab siis rohkem wilja, kui agga rohkeste wägge on peäle panna,

agga misſugguſel põllomehhel on ni rohkeſte ſõnnikut, et ſured wäljad woib katta. Iſka ſe on üks arrune aeg, kui wanna põld korda ülle ſaab. Pannakſe nüüd ue põllo peäle ſõnnik, ſiis peab wanna tüh- jaks jäma ja nenda jäwad mõllemad lahjaks. Seſt ni kaua, kui põllomees uut põldo ſõnnikuga lihhu- tab, et ſe jo hakkab mõuma, on wanna kauniſt rammus, põld nenda lahjaks jänud, et 20 aastat ärra kullunud enne, kui omma endiſt rammu jälle kätte ſaab. Wanna põld on immelinne tõrkuma, kui tedda mõnni korda ſaab ilma jäetud. Heaſte harritud ja wäeſe pandud wanna põld annab 10 ehk 12 kortſe ſeemne. On agga wanna-põllule palju uut põldo jure tulnud, et ſõnnik enam ei ullata, ſiis on hea, kui mõllemad 3 ehk 4 kortſe ſeemne and- wad; agga kuſ on nüüd ſe otsato kündeninne ja ääſtaminne, turbla peſminne ja raſſiminne. Kui ſelle aja ſees ſaaks mulda wanna põllo peäle karrutud, tookſ ta palju enam kaſſo ſiſſe kui üks määrato lahja wälli. Sure laialiſſe, ilma wäeta põllo peält ei olle muud ſada, kui palju tööd ja piſſut leiba. Dlgo ſiis, keſ jöuab uut maad põlle- tada ja küttiſt tehha, ſe on ſiis ſõnniko abbiks; agga kaua annab põlletud Ma, ilma ſõnnikuta, wilja?

Armastades teid, kees ſiin minno werri

Seſt ollin ſiis pittaldane, kui Iſpanija merri.

Kui ſuurt kirowi tartwis katti põlletada, ſiis tullab ſe kirowi eſmalt ülles tõſta piſſufekſte kiw- wide peäle, et tulluke alt lahkeſte läbbi ſaab.

Muudo kivitwi külge soendada, wõttab paljo aega ja puid. Üks suur kivitwi, mis 10 ehk enam koormat kivitwe annab, woib 5 kimbo oksa-pudega, kui need kuitwad on, katki põlletada nenda, et tedda woib ärra wia; kui kivitwi hästi on ülles seätud. Innimesse rammo ei aita siin jures mitte ni paljo kui moistus, sest kivitwi on raske!

Kui kivitwid on wälja kaewetud, põlletud ja kõrtwale sadetud, siis tulleswad kivitwi-augud, wäljalt todud mulla ehk karge tükkidega täis täita; isse-ärranis seäl, kus maddal Ma on, siis kaswatawad saugokohhad kangeste wilja ja makswad keik waewa jubba esimesse aastaga rohkeste ärra.

Kui kivitwide augud põllo mullast, kündmisse ja äästamisse läbbi üksi peatwad täis minnema, et mulda ei sa sisse todud, siis jääb põllomuld aukude ümber õhuhufeseks ja lahjaks ja ei kannu mitte nenda heaste wilja kui siis, kui augud mullaga satwad täidetud.

Sedda, mis põllomees üksford nenda on teinud, on temma isse ommale ja keige tulleswa põlwele heaks teinud. Üks harrimatta innimenne ei holi isseennesestki, weel wähhem tulleswa põlwe rahwa pärrast, waid weddeleb ja widab muudo omma kallist aega, agga holas põllomees mõtleb isseennese, omma laste ja laste-laste peäle ja ei panne omma waewa raskeks.

Mitmes kohtas lõhhutakse jured kivitwid ka püüsirohuga, mis paljo enam aega wõttab, waewa ja kullo maksab kui pudega põlletamine. Püüsirohuga kivitwisi lõhkudes, on mitme mehhe käed

ja jallad purruks läinud, agga pudega põlletamisel, ei olle tahjo karta. Ka kuitwad soo-mättad ehk turblad on head kiuwi põlletamisse jures, kui neid agga sada on, sest neil on weel wallusam tullu-kenne, kui pudel.

Üks asji kiuwi põlletamisest on mul weel mele tulletada ja se on se, mis luggejad minno käest küsivad: kas ja mis pallawaks sanud kiuwi peäle kallatakse, et kiuwi katki lähhäb?

Kiuwile ei olle muud tarwis, kui tuld. Kalla-fooltweesi, piritus, wiin, piim ja wessi ei aita seäl jures ühtegi. Terve kiuwi ei wotta märja läbbi praggo sisse, waid tulle läbbi. Widda kiuwam kiuwi, sedda enneminne katki lähhäb. Tihhem kiuwi wottab wähhem, korrem kiuwi rohkem aega ja puid. Kui kiuwile tulle läbbi praggo sisse sünnib, siis woib terrawa raud kangiga prao sisse lüa, siis lagguneb kiuwi. Muud asjad ja tem- bud ei aita.

Minna ollen enne, ja tännawo süggise ka 60 kiuwi katki põlletanud ja seäl jures mõnda katjunud. Muud ei woi seäl jures teha, kui sedda, mis üllewel sai nimmetud.

Kas tahhate, ma tahhan teile räkida mis ma kiuwi põlletamisest ollen näinud? Olgo noorde meestele õppetuseks.

Üks kaunis jõuakas põllomees satis ommad sullased kiuwisid põlletama ja kui need paar päivi ollid põlletanud, läks perremees neid ka waatma agga leidis et mehhed wägga wähhe omma töga ollid jõudnud ja küsis sellepärast mis wigga se

pidi ollema? Sullased, kelle kurgud kuitvad ollid kostsid et kiwwid kuitwalt katti ei lähhä ja arwasid, et kui wiina kuma kiwwi peäle saats kallatud, kiwwi paljo enneminne praggusid siise lööks ja katti lähhäks. Berremees mötles ka tössi ollewad ja arwas omma poolt, et wiin kül hea woib olla; agga piritus — mötles temma — on weel kangem, ja satis neile piritust. Sullased pannid nüüd karmeste tuld kiwwi alla, ni kaua kui weel moistus käes olli, ja kastsid kussaga kiwwi. Sest piritus ei olnud nende arwates mitte kange kül, sellepärast puhhastasid tedda enne ja ajasid esmalt omma läbbi kerre ja siis kiwwi peäle. Se olli agga üks nurjato kange tö piritust läbbi kerre ajada. Kord näggin omma filmaga kuidas mehhed möda maad romasid ja mõirasid ja keif kiwwid kuulsid ja näggid nende waewa ja äggamist. Kenda näab mehhe poeg ma peäl waewa, agga seal jäid mehhed ikka mehheks ja kiwwid ka kiwwiks, tänna päwani.

Kaewa kiwwid põllust ükses,
 Wea, ehk ka laüna sükses
 Ürra neid, so põllo reust,
 Kasso saad siis ommast teust:
 Täida angud mullaga,
 Tassub põld sull kullaga!

Kui on kiwwi sanud sojaks,
 Lähhäb katti, panne ajaks.
 Kui so põllul polle aeda,
 Ürra sa siis lahjo laeba:
 Baljast omma hole läbbi
 Saad sa kasso, leiwa abbi.

Sõwad lomad wilja ärra,
 Siis sa tõstad rido, kärra;
 Sull' on palju kärmet jutto,
 Rahjo =maksu nõuad rutto:
 Kui ka kohhus wobraft nülges,
 Rahjo siiski sinno külges! —

16. Kartuhwlideft.

Gt kartuhwolid igga seisuse rahwa suus hea maitsetwad ja surema hulga rahwa pool leiba on, siis tahhame ka neist kõnneleda ja liisame jenna jure, mis mõnnel põllomehhel ehk weel tähhele pannematta olnud.

Kartuhwolid kasvawad hea põlloma sees parremad ja seiswad mädanemisse eest ennam siis, kui neid igga aasta isse kohta, mahha pannakse. Aedade sees, kus neid igga aasta, ehk pea keige ello aja, ikka ühhe ja sellesamma Ma peäl maas prugitakse, kuida tallo rahwal se wiis on, ei kasvawad nemmad mõnne aasta surest, ja needgi mädanewad enneminne kui need, mis põlloma sees kasvawad. Mädaneminne tulleb ennamiste sõnnikust ja ka sest, kui neid õigel ajal ei sa ülles wõetud. Jõsegi põlloma sees ei olle hea kui sõnnik saab kartuhwlitele alla pandud, mädanewad ka seal enneminne, kui ilma sõnnikutta põldus.

Sõnnik ei olle siis kartuhwlitele hea; magga kasvawad ommeti hea Ma sees rohke minne ja suremad, kui lahja põllo ehk wanna ajama sees.

Kes agga tahhab et kartuhvlid peatwad sured ja rohkeste alla kasvatama, se peab igga sönnikowäu ajal selle peäle mötlema, kui põld üks kord odra alla tulleb, kus ommad kartuhvlid mahha panneb, et se põllo koht heaste sönnikud saab ja siis esmalt ruggid ehk nisjud peäle teggema. Kui need teisel aastal on ärra leigatud, siis tulleb se põld warrafult ja süggawaste sullaks kända ja ärra äästada ja nenda talwe alla jätta. Kewwade tulleb jälle se Wa kahhele korrale läbbi kända ja ärra äästada ja siis kartuhvlid mahha tehma.

Mahha pannemise jures on nüüd tarwis holega tähhele panna, et kartuhvlid wau sisse panneb, rohke waks maad iggawähhe wahhet saab ollema. Ka ei pea se waggo wägga süggaw ollema, waid pool maddalam, kui tühjalt künti. Waud peatwad jälle ühhe teise kõrwas ni tihhedad ollema, et adder ehk saht neid suil läbbi kündes suggo kergitab et muld juurde ümber kergeks saab. Mis läbbi-kündes ülles tullewad, sawad kohhe omma kohta mahha istatud. Kui kuitw aeg on, siis ei olle hea kartuhvlid läbbi kända. Need kartuhvlid, mis alla wau põhja kowwa mulla sisse kergitamatta jäwad, ei panne surest alla ja jäwad piisufesiks. Mulla pindas, kerge mulla sees, agga kaswatwad sureks ja pannewad rohkeste alla. Sellepärast on hea et kui tänna wihma olnud, homme sawad läbbi küntud, et need, mis ülles tullewad, tümma mulla sisse sawad istatud.

Kes ommad kartuhvlid lahja põllo peäle mahha teeb kus sönnikud ei olle ruggi alla pandud,

selle põldo kossutavad kül kartuhtolid wähhē; agga kartuhtolid ei sa temma surest, waid jäwad piisufessiks ja willetsaks, ja ei anna ni suurt kasso, kui hea Ma peält.

Üks wakkama põllomaad, kui se ruggi alla tuggewaste jõnnikud sanud, annab esmalt heaste wilja ja teisel aastal 100 wacka kartuhtolid. Kui odrad saaksid selle Ma peäle tehtud, woiks agga 6 ehk 7 wacka sada; agga 100 wacka kartuhtolid on paljo enam wäärt ja surem leitwa abbi. Urwako põllomees isse.

Kui kartuhtoli warred kirjaks ehk kogguni mustaks sawad, siis tulleswad kohhe ülles wõtta kui ilmad kuitwad on, et neid siis seälsammas ülleswõtmissē jures maas laiale woib kuitatada. Kui nad mõnne tunni on kuitwanud, et siis kohhe sawad keldriše pandud. Sawad kartuhtolid agga enne paljo kuitatud, ühhest teise kantud ja tallatud, siis tulles mädaneminne kergeste nende sisse. Mendasammuti ei woi neid ka wägga warra ülles wõtta kui warred alles haljad ja kartuhtolid juurde külges kinni on, siis närtsiwad ja mädanewad, ning lähhawad keldris pallawaga raisto.

---

17. Odrad wanna kartuhtoli made peäl.

Kui kartuhtolid ajama ehk põllo peäl mitto aastat järristikko maas on petud, siis on hea kui

selle Ma peäle wahhel odrad ehk muud wilja saab külwatud, selle järrele kaswawad kartuhwliid jälle parreminne.

Kui odrad kewwade warrakult wanna kartuhwlimade peäle sawad mahha tehtud, siis tulleb paljo rohto sisse ja lämmatab neid ärra et mahha langewad ja mäddanewad.

Kellel sedda juhtub tartwis ollewad, peab kuetuhhalisjed Ma=odrad külwama ja sedda 3 nädalad enne Jani päwa teggema, siis on rohhi keik jubba tõusnud ja ei tõuse surest ennam jure; odrad kaswawad pikkad ja selged. Mu teine willi ja jämmedad odrad tahtwad pikkemat suid ja ennam aega kaswamisesele ja ei sa enne külma küpsete, kui hilja sawad mahha tehtud; agga need üllewel nimmetud Ma=odrad jõudwad kül walmis, sest et nobbeminne kaswawad.

18. Teine teeb tööd ja teine panneb hiinda.

Kui meie mõtleme ja watame keik sedda maailma, temma rahwa tööd ja liikumist, tarkust ja moistust, mis Jummal omma ärra arwamatta heldusega ni rohkeste on wälja jägganud, siis peame kül süddamelikko tännoga õhtama ja ütlima: „Sured on Sinno teud, sa hallastaja Jummal!“ Kül näme mõnda tarkust, mis innimesjed omma kättega teggewad ja walmistawad: olgo hauro=

wanfrid, hauru-laewad, telekrahwid ja mitto tuhhat muud asja, missest meie muud ei tea, kui agga immetleda.

Agga mis on need keif meie põllo=tõ wasto arwata? Keige nende tõde ja tarkuste jures peab ifka leib ollema, mis põllomees peab Jummal abbiga mulla=põuest wälja jaatma, muido jääksid keif omma tarkusega — nälga! Se on agga siiski ifka weel üks imme asji, et keif meistrid ja ammetimehed, kui middagi teggetwad, omma töö eest hinda küsitiwad; agga põllomees teeb peäle aasta tööd, enne kui wilja saab ja nüüd tulles linnast mees ja panneb hinda ja ütleb: „Ni ja ni paljo annan ma wafka eest,“ ja meie peame sellega rahhul ollema ja ärra andma.

Ommeiti kui järrele mõtleme, on Jummal sedda nenda seadnud, et peame ühhe teise läbbi ilma nurrisematta rahhus ellama. Üks on kässo=andja, teine kässo täitja, üks on üllem, teine allam, üks on rikkas, teine waene, ühhel pudub leiba, teisel rahha; agga kui iggaüks omma poolt õigust nõuab ja teisele kahjo ei te, siis lähäme lahkeste siit ellust läbbi.

Sannakuulmatta ello, riideminne, kaetseminne, taggakuusaminne, wihhapiddaminne, kurja kele kandminne, tiggedus, holetus, ahnus, sitkus, uhkus, ärrapõlgaminne, pillaminne, liigjominne, prassiminne, laiskus, weddeleminne ja häbbematta ello=wiis rikkuwad ja seggawad innimeeste rahho, ello=õune, tõhimmo, leppimist, wenna armastust ja Jummal õnnistust ma=ilma peäl ärra. Keigest keige hirm=

Sam on twallelik ja twarras! Nende ja mitme mu rummalusse läbbi tulleswad ofatumad häddad ja murred innimesse suggo peäle ja need wautawad tedda alla, ärrarikkumiste läbbi. Kui iggaüks sedda püaks teisele teha, mis temma tahhab et teised temmale peatwad teggema, siis ei tulles pahhandust ja seggadust. Oh kui lahke olles siis meie ello siin ma=ilma peäl.

Kui Summal sulle terwist annab,
Siis tänna Tedda römuga,
Kül Temma so eest murret kannab
Ja hoiab omma armuga,
Ni kui Ta helde Isja wiis;
Ei pudo leib, ei rahha siis.

Keif pettus, wargus, walle=keel,
Se kaddugo siis rahwa seast
Ja kawwalusse tiggemeel,
Siis ellaks rahwas wägga heast:
Kui rahwa südda köwwaks jääb,
Siis ilma ello hukka lääb!

---

19. Kuu=wäest Ma=ferra peäl.

Wanna rahwas räkivad, et kuu peab meie Ma=ferra peäle ka paljo möuma ja ütlewad ennast sedda tähhelc pannud ollewad, nende sannadega:
„Keif se willi, mis Ma peäl kaswab, kui sedda nores kuus saab kültwatud ehk istutud, ja se willi, kui kartuhwolid, naerid ja muud aja=jurikad, mis

Ma sees kasvavad, saidad wannas kuus külvatud ja istutud, siis kasvab keif se villi parrem, kui se, mis nenda mahha tehakse, kuidas se agga juhtub ehk jõud sedda annab."

„Kui kessapõldo sui ajal ja kõrrepõldo süggisel wannas kuus küntakse, siis seisab ruggi = orras süggisel terve ja odrapõld ei kasvata teisel suul umbrohto."

Kas se nüüd tössi on, woiks igga põllomees isje järrele katjuda ja holega tähhele panna. Kes isje põllomees ei olle, se ei woi sest ka selget arro sada; kuu paistab jo iggaühhele ilma maksuta.

Kui se tössi olleks, siis ei olleks se umbest mitte ebbausk. Kuu annab meile jo õsel omma walgust nenda kuidas Jummal tedda on lonud ja on siis meile heaks. Ehk on Jummal ka sedda wägge temma isje pannud, mis meie ei olle ostanud tähhele panna, ja arwame ennast ehk targemaks, kui Jummalast lodud wäed on? Kellel se siis alles järrele katsumatta, se argo laitko kuu wägge enne, kummi sest isje on arro sanud ja siis woib temma rahhule jada.

Wannast seisid need märgid ja tähendusjed tõe eest, ka Kalendris, agga nüüd mitte ennam. Kas wannad Kalendri-teggijad ennam ebbausklikumad ollid kui meie aial, woi ollid nemmad targemad? sedda arro ei olle tallorahwas weel mitte sanud ja sowiksid selle polest ärraselletamist. Wanna rahwas ei kela siis mitte ärra iggal ajal külvamast ja istutamast, waid ütletwad agga, et parrem

peab ollema mis nemmad kuu väest on tähhele pannud.

Keif päwad on suur Summal teinud,
Mis on jo ärra ellatud,
Ja keif on Temma ette näinud,
Mis ees weel alles tullemad:
Ja se, kes lodi lihhas, luust,
Se ellab Maast, ei mitte kuust!

Kuu agga wereb päwad, ööd
Ma=kerra kõrwas allati,
Weel omma lodud, seätud teed,
Ja weel ma=ilma otsani,
Ja nenda keif need taewa=wäed;
Misfuggune teeb meile hääd?

Ma=kerra peäl on meie ello,
Sest same ello rõmüstust,
Kuu, tähtedel on taewa illo,
Keist saab suur Soja auustud:
Mis ellab, ligub nende peäl,
Ei tea siin, waib agga seäl.

---

20. Pöllomehhe laul.

Kül önnne leiab se pöllomees,
Kell felle sure ilma sees
On prugitawaks sedda maad,
Kus wilja fuggud kaswawad.

Oh armsad sõbrad, nõutke hääd!

Ja ärgo seisko teie kääd,

Seft aeg on kallim weel, kui kuld,

Meid toidab üksnes Ma ja muld.

Ei olle küll, kes üksti teab,

Waid agga se, kes sedda peab

Mis loeb ta siit kirja seest,

Se aitab tõeste iggameest.

Oh jätkem ebbausso wiit

Ja öppigem nüüd abbi siit,

Siis wõttab Jummal armuga,

Keit tööd ja waewa õnnista.

Ta õnnistab siis põllomaad

Ja annab onmad helded aad,

Kui teme tööd siin ussinast

Ja ellame ka kassinast.

Kell' südda kurjust wälja keeb,

Et teisele siin lahjo teeb,

Küll tedda waewab wimaks nälg,

Ja sureks saab ta patto wõlg!

Kell' südda tunneb armastust,

Se leiab taewa õnnistust

Seäl, kus ta meel ei mötlegi,

On rõõm ja õn taal surmani.

Küll wargus, pettus, tiggemeel

Ja kawwalusse kibbe = keel,

Saab esmalt ellus waewatud

Ja pärrast pörgus pinatud!

21. Ette waatminne.

Nored mehhed! tulge, ma rägin teile nattikenne sallamahti, mis teie tulleswa ello õnnese pudub; agga hoitke isscennast laitusse eest ja ärge püütke üksi ma-ilma filmis kassinad ja aggarad olla, waid olge sedda ka keige sallajamas nurkas, kus ial kätte ja ligute. Üks warras, wallelik, pettis, jodik, pillaja, laisk, päwa pettaja, weddeleja, kergemelelinne, kurrt, riakas ja uhkleja mees, kes nisuggusis asjus kitust otsib, ei woi ennast kogguniste mitte mehhe arruse arwata, mis temma kül naljalt isse ei tahha tõeks anda, waid on kui üks wanna ärra kullunud luud, mis sigga ninnaga sita sees eddasi weretab, ja ennam kuhugi pole tõlba, ja nenda keige laitusse wäärt on.

Olgo noor ehk jo naesemees kes sedda tahhab et teised innimesed temmast praewad ka middagit piddama, et temma kui auus mees teiste seas woiks olla ja ellada, siis peab ta ennast kassinaste ja puhtaste hoidma kõnnete ja teggude sees, ja hea ja kurja wahhele ostama wahbet tehha. Kes sedda ei moista ja omma au ei armasta, se on üks willets hing ja ei moista siin ka minnugi juttust ühtegi, sest temmal ei olle õiget mehhe arro, waid on kui üks kätte-pak tohmi arruga kes ilma sun-dimatta, ilma orjutamatta ja ilma hirmuta, ühtegi head ei osta, ja nenda agga teiste innimeste kahjuks ja nuhtlusseks, üks Jummalal wilja kurn ma-ilma peäl ellab!

Agga teile, kellel keif head wisid ja kumbed on, teile tahtsin ühte head õppetuse märki anda, mis teile kahjuks ei tulle.

Waatke, kui teie tahhate kosja miina, siis ärge waatke mitte iggakord illusa näo ja uhke riete peäle, waid waatke selle peäle, kuidas tüttarlapsed tööd teggewad. Nende wiljast õppige neid tundma. Miina ollen wanna, ja ollen siis aega sanud kaua neid asjo tähhele panna. Mõnni tüttarlaps on illus kui pildikenne, agga naese põlwes laisk, must ja rummal, kardab wet ihho ja riete peäle pannes. Mõnni ei olle kül wägga kenna omma näu polest, agga kassin tüddarlaps kui ka naese põlwes. Mõnni illus murrab kaela tö kallal, agga paljast teiste nähjes: naese põlwes ei te muud, kui istub päwad läbbi kätki ees, laps sülles, ja lähhäb agga waewalt omma erri peäle, sest mees peab tedda jo toitma! Nurriseb mees, siis jookseb kojo emma jure ja se tulleb omma kärraga mehhe kallale.

Wilja leikuse ajal sate keige parreminne nähha kes kassin ehk kes rummal on. Se tüttarlaps, kes sure ruttoga teiste nähjes ruggi-wihko finni seub ja nisamino sure ruttoga wihko käest mahha wis-
kab et willi wälja puddiseb olgo nüüd omma, ehk moijsa põllo peäl, se ei kölba mitte perrenaeseks kui temma ka illusa näuga on ja illusa rietega käib, waid on selle lehma sarnane, mis hästi pima annab ja isse jallaga ümber lööb. Se ei olle maast maddalast willunud kokko hoidma, waid ärra pillama.

Nored mehhed! pange wahti,
Tehke meelt ja filmad lahti,
Möttelge ja waatke järke,
Se ei olle mitte ferge
Tenida siis musta naest,
Wötke halvemat ja waest,
Se on ennam töle willund,
Norelt waewa-koormat tallund,
Leppib fergem iggas asjas;
Mitte ni, kui uhke rasjas,
Kes end norelt saggest nolib,
Wannal eal sest wähhel holib!
Ütji se woib sedda ota,
Head naest ja rahho lota,
Kes on isse õige mees,
Keikis töös ja ello sees:
Palle-higgis waewa nääb,
Waeße nõuks ja abbiks jääb.

---

22. Lööppo sõnna.

Urmsjad põllomehhed! Keik sedda, mis teie siin ollete luggenud ollen isse aeg ajalt läbbi katsunud ja nenda hea leidnud ollewad, et sedda ka teile teäda annan. Et se kül se wiimne tarkus ei olle, on isseennesest moista; agga kui üks ühte ja teine teist asja järrele katsub ja mis hea leiab, ka teistele teäda annab, siis same parrem eddasi. Sest ni-

kaua, kui inimenne ellab, käib temma selle maailma kolis ja saab wahhest ka sest keige wähhemast asjast õppetust ja ärratamist.

Se keige surem kahjo on weel ifka se, et surem hulk rahwast selgeste luggeda ei moista, ja nemmad siis ka ial selget arro ei sa, kuidas inimmesse ello luggo parrem olleks. Üks inimenne, kes luggeda ei moista, on agga üks pole arruga inimenne, kes nähjes ei nä ja kuuldes ei moista. Ja kui temmal ka pehme südda olleks lodud, siis kelab tundmisje tuimduš tedda head teggemaš, head nõudmaš ja head moišmaš.

Mõnni teie seast woib küšida, mišpärraš minna ni pitkalt keigist neiš asjust ollen kirjutanud, siis koštan: Et põllomehhed meie ajal kül enam nenda teadmatta põllo tööšt ei olle; agga se sündis sellepärraš, et teie selgeminne piddite arro sama, sest mõnni ei olle weel nigit kaugele jõudnud, kui siin on ülles pandud. Ma jättan rahhuga iggäühte temma omma meletwalla alla künda ja aastada, kuidas iše arwab parrema ollewad. Summal andko agga iggäühhele armo ja õnne põllo-tööš ja muuš ammetiš Omma keige täiema heldušsega, aastast aastani ja põlwest põlwest põlweni, kummi ma-ilma otšani.

Summal seädko ommad filmad:

Suil sojad, talwel külmad,

Roggugo ka wihma-pilwed,

Täitko künid, täitko šalwed!

Ed-hool ja lassin ello,
On jo rahwa aum ja illo,
Mis Ta arm siis sessel' annab,
Kes, kui mees, siin murret kannab.

Kurresare liina ramato trükkia

Ch. Asfaren

annab teäda, et temma jures on need
siin al nimmetud ramatud sada:

Sind pigitud.

- 1) Armastusse ja maenitsusse sanna keige
teniattele, (ühhe Kristusse pildiga) . 12 Kop.
  - 2) Jummalä armo te, ehk waese mehhe
kibbe woitleminne ja lesse naese hädda
ning abbi . . . . . 6 —
  - 3) Joulo ö. Gsimesse Joulo pühha
jutlus Ansekülla kirikus tehtud lastele 4 —
  - 4) Prohweti Elia taewaminneminne, ehk
iiks waene ussikenne saab Kristusse
werre wäe läbbi jummalikko au sisse
üllendud . . . . . 8 —
-

